

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Výtvarný projev předškolních dětí vyrůstajících v různých typech
rodinného zázemí**

ART DISPLAY OF PRE-SCHOOL CHILDREN GROWING IN DIFFERENT TYPES
OF FAMILY BACKGROUND

Autor bakalářské práce: Iveta Vonešová
Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jana Kouřilová

České Budějovice 2011

Poděkování:

Ráda bych poděkovala pedagogům v MŠ a žákům, kteří mi byli nápomocni při získávání materiálů k praktické části. Dále děkuji vedoucí této bakalářské práce Mgr. Janě Kouřilové, za připomínky a odbornou pomoc při vypracování.

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Podpis studenta

Anotace:

Bakalářská práce s názvem „Výtvarný projev předškolních dětí vyrůstajících v různých typech rodinného zázemí“ se snaží zjistit, zda se liší výtvarný projev dětí z úplné či neúplné rodiny. Práce je rozdělena na hlavní dvě části – teoretická část a praktická část. V teoretické části se věnuje výtvarnému projevu předškolních dětí. Konkrétněji rozvádí vývoj předškolního dítěte z různých hledisek. Dále popisuje vztah předškolního dítěte ke kresbě. V závěru teoretické části jsou stručně popsány faktory, které ovlivňují kresebný projev dětí.

V teoretické části práce sleduje rozdíly v kresbě dětí, které jsou z úplné rodiny a dětí, kde chybí jeden rodič. Sledována je grafická úroveň kresby a atributy které jí náleží.

Annotation:

Bachelor work with title "Art display of pre-school children growing in different types of family background" is trying to determine whether they differ from children's art work in complete or incomplete families. The work is divided into two main parts - the theoretical part and practical part. The theoretical part focuses on preschool children's artistic expression. Specifically details the development of preschool children from different viewpoints. It also describes the relationship to the child's preschool artwork. In conclusion, the theoretical part briefly describes the factors that affect the drawing of a child. In the theoretical part of the work the differences in the artwork of children who are full of families and children where one parent is missing. Monitored is the level of graphic designs and attributes that belong to him.

OBSAH

I. ÚVOD	8
II. TEORETICKÁ ČÁST	9
1.1 Kresba (obecný pojem).....	9
1.2 Vývoj předškolního dítěte.....	11
1.2.1 Motorický vývoj.....	11
1.2.2 Kognitivní vývoj.....	12
1.2.3 Emoční a sociální vývoj.....	13
1.3 Předškolní dítě a kresba.....	14
1.3.1 Vývoj kresby.....	14
1.3.1.1 Vývoj kresby postavy.....	16
1.3.1.2 Kompozice.....	18
1.3.2 Povahové rysy.....	21
1.3.3 Řeč barev.....	22
1.4 Životní situace.....	27
1.4.1 Rozvod v rodině.....	27
1.4.2 Úmrtí v rodině.....	30
III. PRAKTICKÁ ČÁST	31
2.1 Cíle.....	32
2.2 Výzkumné otázky.....	33
2.3 Metoda získávání materiálů.....	34
2.4 Skupiny.....	34
2.4.1 Popis výzkumné skupiny.....	35
2.4.2 Stručný popis běžné skupiny.....	37
2.4.3 Stručný popis znevýhodněné skupiny.....	38
2.5 Kresba postavy.....	39
2.6 Kresba rodiny.....	44
2.7 Výsledky.....	51
IV. ZÁVĚR	53
V. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54

*„Malířství je propojením s deseti charakteristickými znaky pohledu,
to znamená: temnotou, jasem, živostí, látkou a barvou, formou a postojem,
odstupem a blízkostí, pohybem a klidem.“*

Leonardo da Vinci

I. ÚVOD

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl nejprve v teoretické části, na základě prostudované literatury, představit kresbu v kapitole 1.1. Na to navazuje problematika předškolního dítěte a v těsné návaznosti i vztah kresby a předškolního dítěte. Dále se zde rozvíjí problematika různých životních situací, které dítě bezprostředně ovlivňují.

V praktické části jsou vytyčeny cíle, výzkumné otázky a metody získávání dat ve zkoumané skupině dětí. Hlavním cílem je zde porovnat situaci dětí v různé skladbě rodiny na základě kresby. Zejména by zde měla vyplynout srovnání základní harmonické rodiny a rodiny pro dítě něčím narušené. Analýza byla provedena na základě rozboru kreseb dětí v různých životních situacích.

V práci chceme zodpovědět otázky uvedené v kapitole 2.2.

II. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 KRESBA

Kresba je jednou ze základních výtvarných technik. Kresba může vzniknout jako samostatné dílo, nebo se stát základem jiné výtvarné techniky. Pro dítě kresba znamená jakési duševní a fyzické uvolnění a odreagování. *„Na papíře se objevují nevědomá i vědomá přání dětí, z nichž každé je jedinečné“ [1]¹*

Umění, jakožto i kresba, sahá hluboko do naší historie. Od děl, která vznikla náhodně, nevědomě, až po díla, která byla vytvořena s jasným uměleckým záměrem. Zrod evropského figurálního umění se datuje asi kolem roku 35 000 let př.n.l. (počátek mladšího paleolitu). Není ale vyloučeno, že kresby vznikaly již dříve, jen se jim nepřikládá žádný význam. Historie dětské kresby se proto konkrétněji rýsuje až od doby Jana Ámose Komenského, který se ve své knize Informatorium školy mateřské zmiňuje: *„Mají také do malířství a písarství zavozovány býti hned v této mateřské škole dívky, a to hned třeba v třetím nebo čtvrtém roku, jak se při kom k tomu mysl znamená aneb vzbuditi můž: jmenovitě dáváním jim do rukou křídý (neb uhle, u chudších), a tím aby sobě punkty, čáry, háky, kliky, kříže, kolečka dělaly, jak chtějí; čehož se jim i mustr pomalíčku ukazovati můž, vše ze hry a kratochvíle. Tím zajisté způsobem ručičku sobě k držení potom křídý a k dělání trhů navedou, a co jest punkt, co čára neb čárka atd. vyrozumějí. Což bude preceptora čistý fortel.“ [4]²*

„Ve vybavování a ztělesňování představ je kresba záležitostí nejintimnější. Je to dialog mezi umělcem a přírodou, dialog měnící se nutně v monolog umělce k sobě samému. Kresba je esencí projevů člověka, sama blažená dokonalost z důvodů nejjednodušších prostředků: jest nejúčinnější, čím je omezenější. Kresba je nejsvědňější

¹ Davido R.: Kresba jako nástroj poznání dítěte, str. č. 15

² Komenský J. A.: Informatorium školy mateřské, str. č. 4

metamorfózou světa a nejpůsobivějším kouzelnictvím, protože z bílé se stává černá, z hmoty plocha, z plochy linie ... Kresba je báseň nepřeložitelná v prózu, myšlenka beze slov ... , [18]

1.2 VÝVOJ PŘEDŠKOLNÍHO DÍTĚTE

Předškolní věk dítěte je obdobím mezi třetím a šestým rokem dítěte. Je to období, kdy dítě doslova nasává poznatky ze svého okolí. Také se posuzuje školní zralost, a to na základě fyzické i psychické úrovně. Dítě, které je rozvinuto ve všech třech oblastech, jako je oblast motoriky, senzomotoriky a fyzická oblast, je schopné správně plnit svá práva a povinnosti a dále se rozvíjet.

1.2.1 MOTORICKÝ VÝVOJ

V tomto období se zdokonaluje psychomotorický vývoj. Rozvíjí se jemné motorické funkce a pohyby se stávají přesnějšími a lépe koordinuje automatické pohyby. Dítě začíná rozeznávat jednoduchá písmena, rozeznává barvy a je schopno se zorientovat kde je nalevo a kde napravo. Řeč se v tomto období vyvíjí velice rychle. Rozšiřuje se slovní zásoba a dítěti se zlepšují vyjadřovací schopnosti. Dokáže lépe rozlišovat zvukové a vizuální podněty. Lépe analyzuje skladby určitých celků, a to je hlavním předpokladem pro psaní, čtení a počítání.

V předškolním věku dochází k viditelným změnám v tělesné skladbě dětí. Z dosud válcovitého těla se dítě dostává do období vytáhlosti. To zapříčiňuje růst dlouhých kostí a protahování končetin. Zdokonaluje se stavba kostí, svalů a centrální nervové soustavy. Pozorujeme zde tvarování pasu – oddělení horní a dolní části těla. Kolem šestého roku můžeme změny a školní zralost měřit takzvanou filipínskou mírou, kdy dítě nataženou rukou přes narovnanou hlavu dosáhne na ušní boltec opačné strany. Dalším faktorem fyzické zralosti je vypadávání mléčných zubů a započetí růstu druhé dentice. [9]

1.2.2 KOGNITIVNÍ VÝVOJ

Kolem šestého roku si dítě začíná uvědomovat svět kolem sebe, začíná mít větší obzory a pomalu poznává realitu. Již umí realitu odlišit od fantazie a představ, ač pro něho stále hrají velice významnou roli. Díky představám si totiž někdy vysvětluje realitu, která mu doposud není jasná. Dítě je už schopno více kontrolovat a ovlivňovat své jednání. Pozorujeme zde neutuchající touhu po poznání. To je význačné pro takzvané předoperační stádium, kdy si dítě z poznatků, které získá, vytvoří svou vlastní představu, svůj vlastní názor.

Za základní dva pilíře, pro vývoj jedince, považoval J. Piaget dva navzájem se prolínající procesy – asimilace a akomodace. Piaget se zabýval kognitivním vývojem dětí a mládeže z vědecko - výzkumného hlediska. Je to proces mezitím co dítě vnímá a tím, jak si vytváří myšlenkové obrazy. Dítě v předškolním věku se nachází podle Piageta ve fázi předoperační. Dítě se v této fázi učí. Nedokáže sebekriticky uvažovat a vidí vše jen ze svého pohledu. Začíná pronikat do vztahů a problémů, ale dosud je nedokáže vyřešit. Situace řeší v závislosti na svých pocitech. [19]

Asimilace spočívá v přijímání, osvojování si či "pozření" nových zkušeností. Tyto nové zkušenosti však nemusejí být v souladu s dosavadní kognitivní strukturou, s úrovní poznatků a kapacitou mysli člověka.

Akomodace znamená přizpůsobení se novým prvkům, aby se obnovila narušená rovnováha (podobně jako se akomoduje čočka oka na změnu světelných podmínek).“

1.2.3 EMOČNÍ A SOCIÁLNÍ VÝVOJ

Velmi důležitá je také emoční zralost, se kterou úzce souvisí sociální zralost. Předškolní dítě bývá emočně již stabilní. Je schopno se na delší čas odloučit od matky, rodiny, domova a je ochotné nechat se řídit cizí autoritou a přistoupit na její požadavky a pravidla. V tomto období začíná být vše nové. Dítě začíná chodit do školky, poznává nové přátele a snaží se začlenit do kolektivu. Učí se soustřeďovat pozornost, dokončovat započaté úkoly a také samostatnosti.

Dítě stále potřebuje fyzický kontakt a citovou jistotu ze strany rodičů, ale i od učitelky v mateřské škole. V tomto období je velice důležité, abychom dítěti projevovali pozornost a cítilo z naší strany podporu. Za takovýchto podmínek se cítí dítě šťastné, hravé, aktivní a má motivaci se zlepšovat. Učí se používat citové projevy, zvládat konflikty s vrstevníky. Tím si buduje svou identitu, své místo ve společnosti. Začíná se orientovat v rodinných vztazích a ví, kde má své místo. Rodina je stále pro něho nejdůležitější. Poskytuje dítěti vzor, zázemí a pocit bezpečí. Nejdůležitějším vzorem pro dítě je rodič stejného pohlaví. Napodobuje jeho chování, zaměstnání i například způsob mluvy, nejčastěji prostřednictvím hry. Nejen rodina má socializační roli, ale i vrstevníci. Dětský egocentrismus ustupuje do pozadí. V dětech stejného věku vidí již rovnocenné partnery pro hru či jiné aktivity, které potřebují více jak dvě ruce.

1.3 PŘEDŠKOLNÍ DÍTĚ A KRESBA

„Předškolní dítě vyjadřuje svůj názor na svět v kresbě, vyprávění nebo ve hře, v nichž se plně projeví typické znaky dětského myšlení i emočního prožívání. Skutečnost je zde zjednodušená, srozumitelná a případně i méně ohrožující. V této podobě uspokojuje dětskou potřebu jednoznačnosti světa, který má požadovanou strukturu a platí v něm jasná pravidla. Takový svět se dítěti jeví bezpečný, lze se v něm snadno orientovat a lze se na něj spolehnout.“ [15]³

Kresba svého vrcholu ve vývoji dosahuje kolem desátého roku života, zde ustává, již se dále nerozvíjí a utlumí se do pozadí.

1.3.1 VÝVOJ KRESBY

„Kreslit neznamena jen reprodukovat obrysy, kresba netkvi jen v čáře, kresba, to je také výraz, vnitřní forma, plán, modelace ...“

Malíř Jean Auguste Dominique Ingres

Dítě ve věku 1 roku až 2 let

Dítě kreslí pouze dlouhé tvary tzv. čmáranice, které jsou vedeny ramenním kloubem. Tahy tužkou jsou silné, to znamená, že se dítě cítí spokojené a šťastné. Jde o činnost spontánní, při které dítě často mění záměry kresby. „Spletitá čára může být „obrazem“ vycházky, jiná může znamenat hada. Dítě si při práci „hraje“ nejen s čarou samou, s jejím průběhem, ale i s obsahem smyslové zkušenosti.“ [13] Objevuje se zde snaha napodobovat písmo dospělých pomocí kulatých tvarů, tůpkání, klubíček. Dítě

³ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie, str. č. 109

v tomto věku ale neudrží dlouho pozornost. Pro dítě důležitější pozorování stopy, kterou vytváří, nežli to co vytváří.

„Dvouleté dítě, které má v ruce nějaký dobře uchopitelný předmět na kreslení, dělá pohyby paží takové, že v tom momentě se nachází „centrum grafického“ pohybu v ramenním kloubu. „Čáry podle toho vypadají: jejich sklon a prohnutí prozrazují kývavý pohyb, jenž by se dal zrcadlově doplnit v ovál.“ [13]⁴ „Dítě ještě není schopno udržet linku na papíře. Často překračuje kraje papíru a kresba pokračuje na pracovní desce.“ [5]⁵

Dítě ve věku 3 až 4 let

V tomto období již kresba něco zaznamenává. Objevují se postavy zvané „hlavonožci“. Hlavonožci jsou znázorněni kolečkem, které zaujímá funkci hlavy i funkci trupu. Na kolečko jsou napojeny čtyři čáry představující ruce a nohy. S přibývajícím věkem dítěte se objevují detaily (oči, ústa). Když dítě kreslí postavu, tak papír představuje zrcadlo, které odráží jeho samotné. Okolo čtvrtého roku se objevuje rozlišení pohlaví, nejzřetelnější a nejčastější je kresba maminky a tatínka. [13]

„...k ramennímu kloubu se přidává i zápěstní kloub, který dá čarám jasnější tvar. Ten se nejčastěji objevuje v podobě různých čar v menších obloučkách, úseček a změtí klubek. V tomto období již dítě bere čím dál tím více na vědomí rozlohu papíru a začíná respektovat jeho okraje. S věkem přibývá realismus. Snaží se co nejvěrněji zachytit objekt svého zájmu. Veškerá výtvarná činnost je pro dítě potěšením i hrou. Produkt jeho tvorby je něco co dítě samo vytvoří a co je trvalé. Kresba je pro dítě prospěšná a přirozená a přispívá k vývoji dětské psychiky.“ [13]⁶

⁴ Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta, str. č. 15-16

⁵ Langmeier J., Krejčířová D.: Vývojová psychologie, str. č. 88-89

⁶ Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta, str. č. 15-16

Dítě ve věku 5 až 7 let

V tomto období se dítě pokouší o „realistickou kresbu“. Doposud ale většinou chybí perspektiva, problémy mají i s kreslením roviny a předměty mají proporční chyby. Dítě není ještě schopno plně rozeznat, co je ve vertikální a co horizontální. Proto své kresby znázorňuje různě naklopené a s chybějící perspektivou. Dítě se snaží nakreslit věci tak, jak je zná, ne jak je vidí. Kreslí tak svůj vnitřní svět. Je to obraz toho jak vnímá svět vnější, svět který ho obklopuje a který je kolikrát viděn i s fantazijní představou. „Cvičí svou zručnost i v mnohých hrách s pískem, s kostkami, s plastelínou a zejména ovšem při kresbě, kde se uplatní rychlý růst jeho rozumového pochopení světa.“ [5]⁷

1.3.1.1 VÝVOJ KRESBY POSTAVY (ZOBRAZENÍ POSTAVY)

V dětské kresbě je kreslení postavy jedním z nejčastějších motivů. Dítěti kterému zadáme, aby nakreslilo postavu, s jistotou můžeme říci, že nakreslí samo sebe. *Dnes už je všeobecně známou skutečností, že do kresby postavy dítě promítá samo sebe.*“ [1]⁸ Vlastní tělo je pro něho totiž věc, kterou dobře zná a je pro něho důležitá.

Zprvu, když se dítě učí kreslit postavu, kreslí hlavonožce, málokdy zachytí na svůj výtvar všechny hlavní znaky, které charakterizují lidské tělo. Při prvním náhledu na kresbu, se nám může jevit jakýsi tvar jako hlava, z níž vycházejí čtyři čáry značící končetiny. Dítě je ale schopno vybrat si jen některé základní znaky těla. Příčinou toho je, že se dítě zpočátku neřídí jen zrakovými vjemy, ale důležitější roli pro něj hraje prožitek. Může to být prožitek spojený s dotekem, pohybem, pocitem a třeba i s optickým vjemem. Jak jsme již zmínili ovál, který jsme označili za hlavu, nemusí pro

⁷ Langmeier J., Krejčířová D.: Vývojová psychologie, str. č. 88

⁸ Davido R.: Kresba jako nástroj poznání dítěte, str. č. 24

dítě vždy značit jen hlavu. Je schopno vám popsat například i trup, který se zde může ukrývat. S přibývajícím citem pro detail hledá dítě místo, kam by trup umístilo. Stále ale přisuzuje větší váhu hlavě, která může být až neúměrně veliká oproti trupu. Na hlavě se začínají objevovat různé pokrývky hlavy. Objevuje se i rozlišování pohlaví (maminka-tatínek, holka-kluk). Mezi pátým a šestým rokem přibývá přívlasků, které konkrétněji určují pohlaví.

„Lidské tělo je jediná část světa, jež může být zároveň pocíťována zevnitř a vnímána zvenčí.“ [13]⁹

V šesti letech dítě kreslí postavu již se všemi detaily. Detaily jako je například krk, prsty nebo knoflíky, čepice, a podobně. Také lépe zvládá proporční vztahy mezi částmi těla, které jsou i správně na těle umístěny a nevycházejí již z hlavy.

„V předškolním věku začínají děti chápat sebe sama jako subjekt, a tak vzniká vědomí vlastní identity. [15]¹⁰

Tělové schéma, tj. obraz vlastního těla, má převážně vizuální charakter. Dítě ví, jak vypadá, pozná se v zrcadle a orientuje se ve svém těle. Fenomenismus dětského úsudku se projevuje v této souvislosti preferencí nápadných či subjektivně významných znaků.

Sebehodnocení je vzhledem k citové a rozumové nezralosti dětí předškolního věku stále jednoznačně závislé na názoru jiných osob, zejména rodičů.

Součástí identity se stává cokoliv, co k dítěti někým způsobem patří, tj. jeho osobní teritorium. Jeho vymezení může být různé, stejně tak i jeho obsah. Do této kategorie patří:

- a) lidé, k nimž má nějaký vztah*
- b) věci, které mu patří*

⁹ Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta, str. č. 24

¹⁰ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie, str. č. 115

c) *prostředí, v němž žije.*“

Pokud je nakreslená postava dítěte harmonická a vyvážená, můžeme říci, že vývoj dítěte je optimální a přirozený. Jestliže nás na kresbě upoutá nějaká odchylka, zvláštní zakřivení, výrazné určité detaily, či jakákoliv anomálie, může to značit určitý problém, který je třeba správně analyzovat.

1.3.1.2 KOMPOZICE

Ke konci předškolního věku, zobrazují děti své výtvary stále realističtější. Doposud ale neumějí odhadnout prostorový vztah mezi objekty. Nakreslí je podle toho, jak daný předmět samy vnímají. Například osobu, které přikládají důležitou roli ve svém životě, nakreslí o poznání větší nežli ostatní osoby na kresbě.

Důležité je pochopit prostor, který nám nabízí plocha papíru. První krok je uvědomit si gravitaci a na dolní okraj umístit jakousi zem, odkud budou scény vycházet. Je to prostředek, jak zorganizovat prostor na papíře. Dítě, které se sugestivně naučilo pokaždé začít čarou dolního okraje a teprve na ni stavět věci, se nenaučí využít celou plochu papíru a ztrácí smysl pro celistvé komponování plochy. Také je potlačena charakteristika prostorových vztahů a dostatečně se nevyvíjí. Vznikají kresby, které jsou suché, titěrné, stereotypní a nevyvážené. Některé děti obraz dělí do jakýchsi obrazových plánů, kde je takových vodorovných čar více a děj se odehrává postupně.

[13]

„Protože je kresba pojímána spíše jako vyjádření postoje dítěte k zobrazovanému objektu, mohou v ní převažovat subjektivně důležité rysy nad jeho reálnou podobou.“ [15]¹¹

¹¹ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie, str. č. 109

Děti mají své specifické zobrazovací techniky. Ke specifickým zobrazovacím technikám řadíme:

Pohyb

Pohyb na obraze znamená zachycení těla, či věci v pohybu. Nemusí to být ale vždy jen na obraze. Umělci si velice rádi pohrávají s různými pózami a zachycují je v podobě soch. K dokonalosti svá díla dovedli Řekové. Zobrazovali scény milostné, mučení, umírání, rozevláté drapérie. Zobrazit pohyb je pro děti velice obtížné. Velice často na kresbách spatřujeme ruce, které směřují vzhůru. Značí to například házení něčím. Důležitější nežli výkres, je pozorovat autora a vyslechnout ho. Dítě je schopno barvitě líčit, co se na kresbě odehrává, jaké tam panují vztahy, co nakreslené objekty cítí a mnohem více.

Prostor

Nejtěžší na obraze je vyjádřit prostor a hloubku. Kreslíme-li například dlouhou chodbu, obraz se nám bude skládat z mnoha čar, úběžníků, které směřují do jednoho bodu. Snažíme-li se nakreslit zátiší, například jablko, je nejdůležitější zachytit objem. Zachytíme-li objem, jablko již nevypadá jen jako nakreslená placka, má své tmavé plochy, své světlé plochy, stíny a to dodává jablku plasticitu. Mistry detailu, kompozice, plastičnosti a prostoru jsou malíři z období renesance. Tam patří významní malíři jako je Leonardo Da Vinci, Raffaelo Santi a mnozí další. Zachycovali davové scény, kde kompozici se snažili dovést k dokonalosti. Dítě má svůj vlastní náhled na věc. Při malbě předmětu, například hrnečku, spojí dítě všechny pohledy v jeden – například nadhled a podhled. Neláme si hlavu ani nad tím, když není něco, přímo vidět, ale dítě ví, že ta

určitá věc tam je – například nakreslí mamince průhledné břicho a vněm miminko. Nakreslí i takové věci, které nejsou běžně našemu oku přístupné. I s perspektivou si děti dokáží poradit. Zobrazí ji ve smyslu své pravdy. To znamená, že stále hledá a střídá způsoby zobrazení.

Obrazová scéna

Obrazovou scénou nazýváme jakési obrazové kulisy, které vyplňují prázdné místo a obklopují hlavní cíl kresby. Mohou to být například stromy, cesty, tráva atd. Na kresbách můžeme zaregistrovat i jakési plány, které jsou rozděleny do několika scén. Něco se odehrává blízko – postavy a předměty jsou veliké, zbytek je v pozadí - objevuje se nápadné zmenšení. Zajímavé je také pojetí, když dítě kreslí děti, které jsou v kruhu. Obraz může vypadat různě. Dítě nakreslí například jen určitou část kruhu, nebo nakreslí kruh dětí, kdy nohy jim směřují doprostřed. Někdy se snaží prázdný prostor vyplnit něčím co je reálného. Zrealizují to tak, že jednoduše papír začarají, zatečkují či doplní nějakou skvrnou. Je to vše příčinou iluzivního vnímání, kde se věci jeví jinak, než doopravdy jsou. Na každé kresbě záleží, jak ji dítě vidí a pojme. Poté si vynalézá způsoby, jak různé věci zobrazovat. Dle Uždila [13]

Čtvrtý rozměr kresby

Čtvrtým rozměrem na kresbě se rozumí čas. Zachycení času souvisí s pohybem. Ale pohyb je jen určitý zachycený moment děje, který proběhl, probíhá či teprve proběhne. Děti to řeší po svém. Namalují obraz, na kterém si můžeme prohlédnout celý příběh. Například při zachycení pohádky o Perníkové chaloupce uvidíme, jak děti trhají perníček a vedle zároveň už hází Ježibabu do pece. Tento způsob kresby je velice

náročný a zabere kreslíři spoustu času. Děti ale velice rády o příběhu vypráví a s nadšením vám ho prezentují. Podle Uždila [13]

1.3.2 POVAHOVÉ RYSY

Každý malíř je ve svém kresebném vyjadřování specifický. Odlišnosti se vyskytují v povahových rysech, v pocitech, náladách. Každý má své oblíbené barvy, které používá častěji než ostatní. V dětských kresbách můžeme zachytit preferenci některých barev. Děti své oblíbené barvy často upřednostňují, aniž by si to uvědomovaly. Například introverti, lidé kteří jsou do sebe uzavřeni, vyhledávají spíše barvy nevýrazné a studené. Naopak lidé, kteří se řadí k extrovertům (povahy které jsou otevřené vůči ostatním), rádi používají barvy výrazné, křiklavé a velice pestré.

J. Uždil v [13]¹² dělí výtvarníky na vizuální a haptický typ. „*Vizuálně (zrakově) zabarvený typ kreslíře (v základě introvertně orientovaného) lpí víc na zajímavých vlastnostech věcí – překvapí nás, že typ založený hapticky (hmatově) se nijak nevyhýbá barvě, používá ji však v její absolutní (někde se říká heraldické) hodnotě, nezpracovává ji, klade ji plošně, jeho výtvary působí dekorativně, barva vedle barvy tu dospívá k plnému uplatnění. Vizuálně založený typ si nelibuje v tak svobodném, nezávislém koloritu, hledá barevný tón jaksi „odpovědněji“, často barvy lomí jen proto, aby se kolorit přiblížil dojmu skutečnosti. Barevná skladba není tak jednoznačná, dekorativní účinek je menší.*“

Zajímavým charakteristickým jevem pro dětskou kresbu je jejich slovní doprovod. Už miminka broukají nezávisle na prostředí kolem sebe. I při kreslení dítě nevnímá svět a hluboce zabrané do svého výkresu doprovází tahy tužkou slovy. Podle

¹² Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta, str. č. 59-60

M. Vágnerové je z hlediska rozvoje poznávacích procesů tato takzvaná egocentrická řeč významnou složkou řečového vývoje [15]¹³:

„Egocentrická řeč není primárně určena pro jinou osobu a bývá spojena s myšlením. Později přechází na úroveň vnitřní řeči.

Egocentrická řeč slouží ke zjednodušení orientace, uvědomování a řešení problémů. Je sice sociálně stimulována, ale její zaměření sociální není. Postupně se mění a stává se vnitřní řečí.

Řeč určená pro sebe bude mít jiný obsah i strukturu, než jakou má komunikace, která musí počítat s partnerem. Egocentrická řeč je řečí pro sebe, nehledá a nepotřebuje posluchače. Dítě si povídá pro sebe, přesněji řečeno bez ohledu na jiné.

- 1. Expresivní – Dítě bez ohledu na potenciální posluchače vyjadřuje slovně své pocity.*
- 2. Regulační – Předškolní dítě řídí slovní pokyny své vlastní jednání. Dělá to obdobně, jako by to činily jeho rodiče. Připomíná si například určité normy chování a dává si pokyny, co má dělat. (teď nemůžu papat bonbón, maminka by se zlobila)*
- 3. Egocentrická řeč může fungovat také jako prostředek myšlení. „*

Egocentrická řeč doprovází nejčastěji hry dětí a jejich kresby. U kresby to můžeme zpozorovat v kapitole č. 2.5 u dívky jménem Vanda.

1.3.3 ŘEČ BAREV

„K vidění není třeba umět nic, leda umět se dívat.“

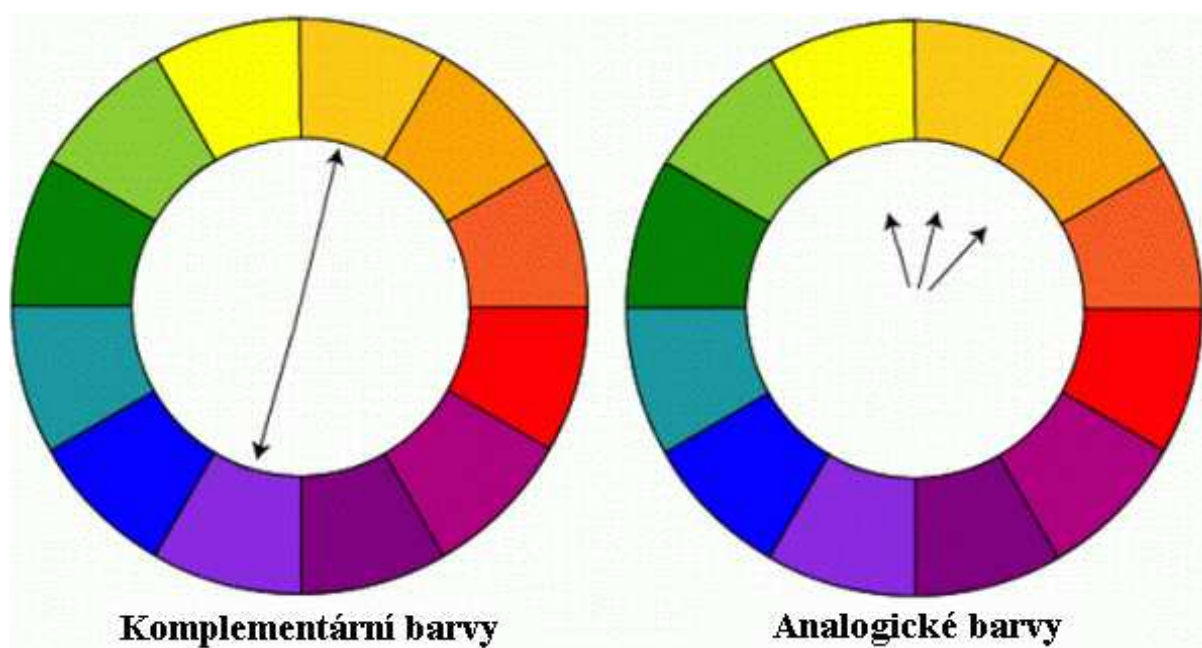
Paul Vos

¹³ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie, str. č. 114-115

Jak jsme již uvedli, barvy jsou ryze charakteristická věc. Děti rády s barvou manipulují. Milují barvy prstové, a vyžívají se v nanášení různých barevných kombinací, v experimentování s barvou a mají potěšení z barevné palety na jejich dlaních.

Barva je vždy pouze hra světla a stínů. Lidské oko je citlivé na tři základní barvy (červená, zelená a modrá). Oko zprostředkuje mozku konečný obraz barev, ten se skládá ze základních barev, které jsou různě zkombinované.

Každá barva má svou analogickou a svou komplementární barvu. Barvy analogické (které ladí) jsou umístěny vedle sebe na ose barevného spektra. Naopak barvy komplementární jsou takové, které jsou ve vzájemné kombinaci pestré. Ty se nachází vždy naproti barvě na barevném kruhu spektra. [16]

Obrázek číslo 1, Komplementární a analogické barvy [8]

Symbolika barev má v našem životě významné místo, ať už si to připouštíme či nikoliv. Barvy ovlivňují naše prožitky, nálady, citové vjemy, citové prožívání i různé

názory. Barvy jsou prostředky k poznávání povahy. Někteří lidé na barvy reagují výrazněji, jsou to lidé, kteří bývají citlivější povahy. Každý má svou oblíbenou barvu. U dětí tomu není jinak. Mají také své oblíbené barvy a ty preferují před ostatními.

Většinou dávají přednost teplým barvám před studenými. Šestileté děti už mají natolik svou barevnou paletu vytříbenou, že učitelka na dálku rozezná obrázek každého z dětí. [13]

Barvy jsou kořením obrazů. Dodávají jim živost. Příkladem „živosti“ obrazů byl malíř Henri Rousseau (1844-1910) zvaný Celník Rousseau. Jeho naivistická díla se vyznačují barevnými kontrasty a disproporcí. Věřil v magickou skutečnost namalovaných předmětů. Když například kreslil tygra, dostával záchvaty strachu. Svobodou své fantazie se podobá dětským kresbám.

V barevné typologii rozdělujeme barvy na:

Studené barvy – modrá, zelená, modrozelená, fialová

Barvy teplé – červená, žlutá, oranžová, purpurová, nejteplejší barvou je červenooranžová.

Barvy neutrální (achromatické) - bílá, černá, šedá, zlatá a stříbrná

„Význam a vnímání a přijímání barev podle psychologické studie Maxe Luschera: [17]

Červená

Jedna z nejoblíbenějších barev. Je to barva vzrušení – pozitivního (láska) i negativního (zloba). Další význam je energická akce nebo změna. Je spojována s ohněm, krví nebo

nebezpečím a má výstražný charakter. Způsobuje fyziologické změny – zvyšuje puls, krevní tlak a rychlost dýchání. Povzbuzuje také chuť k jídlu, sexuální apetit, zvyšuje hlasitost hovoru a podněcuje agresivní jednání.

Tmavočervená

Barva klidu následujícího po agresii, barva důstojná a majestátní, barva spravedlnosti.

Růžová

Velmi vzdušná barva, plná volnosti, ale zároveň energie a něhy.

Oranžová

Barva spojená s bohatstvím a úrodou, barva slunce a radosti.

Modrá

Barva klidu a stability, vody, význam se přesouvá i do polohy věrnosti a oddanosti, je to barva ženská. Zároveň symbolizuje tradici a dlouhodobou neměnnost. Tato barva evokuje sladkou chuť.

Tmavomodrá

Barva vnitřní i vnější harmonie, barva uvážlivého rozjímání a zároveň přemýšlivá; Světle modrá – patří k nejoblíbenějším barvám. Symbolizuje bezhlavé veselí a svobodu. Je to barva vzduchu, oblohy a ticha.

Zelenomodrá

Barva chladné čistoty, užívá se jako barva hygienické sterility.

Fialová

Je kombinací ženské modré a mužské červené, z toho vyplývá určitá pohlavní nevyhraněnost. Také ji, podle průzkumu, preferují děti před pubertou, těhotné ženy a homosexuálové. V jiné rovině je to barva tajemství.

Zelená

Barva přírody, symbolizuje klid, ale s vnitřní skrytou energií.

Žlutá

Symbolizuje dynamiku a pohyb, je to barva veselá a otevřená. Obecně je spojována se závistí; Hnědá – je barva představující zem, teplo a bezpečí, je to také barva tradice a zdrženlivosti, solidnosti, vážnosti, jistoty a pořádku. Je hodně oblíbená – velmi často se užívá v interiéru bytu.

Černá

Na barevné škále je to barva extrémní, symbolizuje agresivní vzdor. V naší kultuře je vnímána jako barva smrti, nicoty a smutku.

Bílá

Je také extrémní barva, všechno jí začíná – je to barva začátku, nevinnosti. Bílá je také symbolem chladu a čistoty, ale také míru, svobody a uvolnění. Ve východních kulturách je symbolem smrti jako nového začátku.

Šedá

Je mezní barva mezi černou a bílou. Je neutrální a dá se pojmenovat jako mezní prostor. Pokud vzbuzuje emoce, tak smutek nebo symbolizuje nudu, chudobu.“

Vycházíme z předpokladu, že děti z úplné a neúplné rodiny vyjadřují své barevné cítění rozdílným způsobem, což uvádíme v kapitole 2.5 a 2.6. Užití barev souvisí i s momentálním citovým naladěním dítěte. Prochází-li dítě zásadní životní změnou, ať už pozitivní či negativní, promítne se na jeho kresbách různé barevné ladění. Příklad nalezneme v kapitole 1.4.2.

1.4 ŽIVOTNÍ SITUACE

Každá změna v životě dětí je zásadní. Děti vnímají vše mnohem silněji než dospělí. Nastanou i situace, kdy si dítě neví rady a hledá způsob jak se s nimi vypořádat. Pocity poté ventilují pomocí kresby. Mohou to být situace, které nám ani nepříjdou jako stresující, například stěhování, hádka v rodině, změna školky, narození sourozence nebo pak vážnější jako úmrtí v rodině, ať už člena blízké rodiny či vzdálenější rodiny. A nesmíme opomenout ani „moderní trend“ této doby, rozvod. Vždy ale záleží na tom, jak situaci dítě přijme.

1.4.1 ROZVOD V RODINĚ

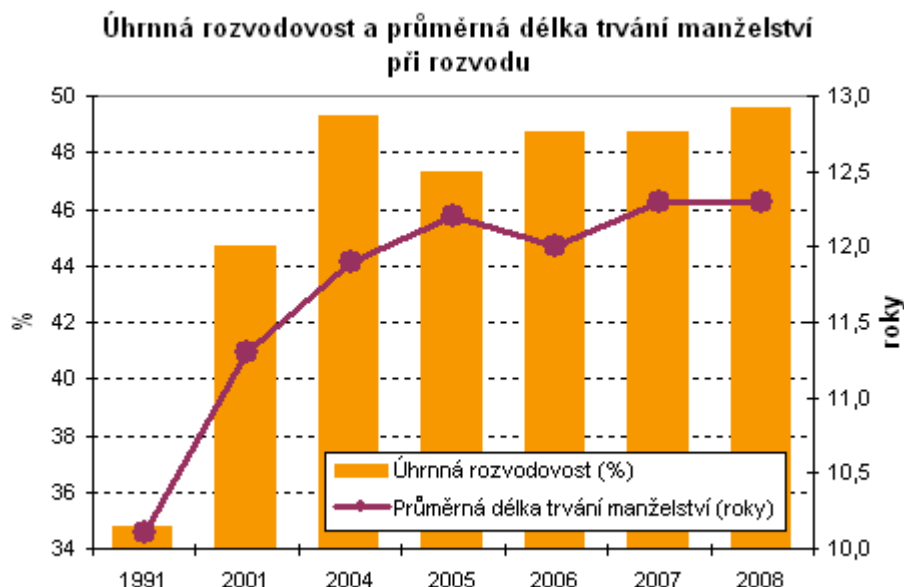
Manželství je základní kámen pro rodinu. V praxi to ale tak bohužel není. *„...má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společnosti užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém, přijímajícím. Na tom dítěti záleží především! A takovým životním prostředím by tedy především měla být rodina.“* [6]¹⁴

Podle Matějčka [6] nemají na děti hádky v rodině tak významný vliv. Ale jen za předpokladu, že má dítě dřívější zkušenost, že se rodiče usmíří a že lidé, které má rádo, jsou schopni si nadále dávat lásku najevo i po tom, co se vyskytne konflikt. Převládá základní poznatek o tom, že jeho rodiče se mají rádi a patří k sobě. *„Dítě totiž dokáže rozlišit, co je jenom zlost a co nepřátelství. Poznává, co je dotčenost a trucováním a co škodolibost, podtrh, zlá vůle... ...Ale není mu dobře, jestliže cítí chlad, lhostejnost, nelásku, nepřátelství. Pak ztrácí jistotu – i když se navenek v rodině třeba nic nápadného neděje.“* [6]¹⁵

¹⁴ Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, str. č.

¹⁵ Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní, str. č.

Rozvod má za následek rozpad rodiny, která poté již nemůže plnit svou základní funkci. Ve školkách přibývá dětí, které si prošly touto životní situací. Jak se rozvodovost vyvíjela během let můžeme vidět na následujícím grafu:

Graf číslo 1, Rozvodovost. Úhrnná rozvodovost udává podíl manželství končících rozvodem (za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství z daného roku po dalších zhruba třicet let). [20]

*„V relaci k počtu sňatků, ze kterých vzešla rozvedená manželství, se mírně zvýšila úhrnná rozvodovost, která udává, jaký podíl manželství by skončil rozvodem při zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství v daném roce. V roce 2008 dosáhla **úhrnná rozvodovost 49,6 %**, čímž byla překonána prozatím nejvyšší hodnota 49,3 % z roku 2004. **Průměrná délka trvání manželství při rozvodu činila 12,3 let**, stejně jako v roce 2007. Ve srovnání s obdobím na počátku nového století však vzrostla o jeden rok.“*

Níže uvádíme zajímavý rozhovor s psychologkou Alenou Vávrovou, kde hovoří o problému, který nastává následkem rozpadu rodiny pro dítě:

„Jaký vliv má na dítě rozvod jeho rodičů?

Veliký. Rodina je základní prostředí, z něhož dítě vrůstá do světa. Zde se dítě učí, jak žít ve vnějším prostředí, jak navazovat vztahy s muži a ženami, jak budovat rodinu, jak pojímat ve vztazích sebe sama. A rozvod, rozpad rodiny nabourá vnitřní ideály dítěte, kompaktnost rodiny, která má být bezpečným prostředím pro vývoj dítěte. Rozvodem se také naruší ideál vztahu muže a ženy. Syn se potřebuje identifikovat v určité fázi svého vývoje s otcem, dcera s matkou, aby dobře vrostli do své pohlavní role. S rozvodem se z života dítěte částečně vytrácí i tato možnost. Dítě se někdy musí vypořádávat s očerňováním jednoho z rodičů, ztrátou některého z nich, na nějakou dobu dítě přestává být středem zájmu, rodiče řeší svou osobní těžkou situaci a na dítě již přirozeně nemají kapacitu. Ale přesto je v některých případech rozvod rodičů tím nejlepším možným řešením, jak uvolnit domácí napětí a stresy, které v dlouhodobém horizontu dítěti škodí mnohem více než samotný rozpad rodiny. „ [12]

„Předškolní dítě není schopné pochopit příčinu rozvodu, protože na tento problém nahlíží egocentricky, bez ohledu na pocity a postoje rodičů, kterým nerozumí. Hledá tudíž jakékoliv srozumitelné vysvětlení. Předškolní děti často interpretují příčinu rozvodu nesprávně: v rámci své poznávací rigidity a egocentrismu, pod tlakem pokračujícího rozvoje dětského svědomí se mohou považovat za viníky této situace. Myslí si, že rodič (obvykle otec) odešel, protože se špatně chovaly, protože je už nemá rád a podobně.“ [15]

1.4.2 ÚMRTÍ V RODINĚ

Každý člověk se s úmrtím vyrovnává po svém. Pro děti tomu není jinak. Pro nás zprvu nepochopitelné kresby mají pro děti vždy nějaký význam a nějaký záměr. Ve třídě na praxi byla holčička, která začala malovat obrázky s tematikou hřbitovů a hrobů. Zemřela jí babička. Rodiče se šli i s malou Veronikou na hřbitov s babičkou rozloučit. Ta vše přijala a byla ochotna i o tom sama hovořit. Vždy je důležité, jak dospělý smrt dětem vysvětlí. Na našem podání totiž záleží, jak dítě skutečnost přijme. Když se dítě odmala bude učit, že smrt patří k životu, bude pro něho snazší se s tím vyrovnat i v dospělosti.

Kresba Veroniky, Vyrovnání s úmrtím babičky

III. PRAKTICKÁ ČÁST

Porovnávání probíhalo po dobu šesti měsíců na praxi v mateřské škole. Škola se nachází ve městě. Dochází tam děti ze sídliště, které je přímo u školky, i děti z okolních vesnic. Škola má nové řešení tříd na takzvané dvoutřídky, kde mají děti společnou koupelnu, šatnu i jídelní stoly. Ve třídě tedy bylo zapsáno dohromady 38 dětí. Ve třídě byly předškolní děti i děti s odkladem (předškolním věkem rozumíme věk mezi 6 a 7 lety). Docházka byla v průměru 34 dětí. Vybráno bylo 6 dětí, se kterými se pracovalo zvlášť.

2.1 CÍLE

Cílem bylo zjistit jak se liší výtvarný projev dětí, které mají úplné a harmonické rodinné zázemí a dětí, které mají neúplnou či doplněnou rodinu, kde je předpoklad určitého citového strádání. Zjišťovala jsem, jak se dítě cítí ve své rodině. Jsou-li rozdíly v zázemí patrné v kresbě, a zdali se tam promítnou.

2.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY

- 1) Umí již předškolní děti zobrazit postavu se všemi hlavními částmi?
- 2) Můžeme předpokládat, že se při porovnání kreseb obou skupin objeví viditelné rozdíly?
- 3) Budou mít děti ze znevýhodněné skupiny obrázky poněkud obsahově i barevně chudší?
- 4) Znají děti v předškolním věku základní vzorec rodiny?
- 5) Vynechají děti jen s jedním rodičem v kresbě rodiče druhého?
- 6) Přiřadí děti s jedním rodičem druhému rodiči méně významné místo?

2.3 METODA ZÍSKÁVÁNÍ DAT

Dětem byla nabídnuta činnost, při které si mohou kreslit. Zadaný úkol byl, aby nakreslily nejdříve postavu. Viz kapitola 2.5. Měly k dispozici barevné pastelky, kterým byl snadný přístup a bílý papír formátu A4. Děti samy přicházely a měly zájem o činnost. Ve druhém případě děti kreslily rodinu. Zadání: „Nakresli mi svou rodinu. Jak to u vás vypadá? Kdo do tvé rodiny patří?“ Příklady jsou uvedeny v kapitole 2.6. I při této činnosti děti přicházely dobrovolně. Po celou dobu kresby jsem byla přítomna u dětí, které kreslily a vše si zaznamenávala. Pozorovala jsem je a naslouchala jejich doprovodné řeči.

2.4 SKUPINY

Děti byly rozděleny do dvou skupin. Při analýze budeme porovnávat právě tyto dvě skupiny mezi sebou. Pracujeme s první skupinou, která je nazvána kontrolní skupina a druhá je pojmenována znevýhodněná skupina. Hlouběji je problematika rozvedena v kapitole 2.4.2 a 2.4.3.

2.4.1 POPIS VÝZKUMNÉ SKUPINY

Jan 6;5 roku

Jan žije v neúplné rodině. Chlapec byl během kreslení velice hovorný. Během delšího pozorování došlo ke zjištění, že chlapec vyžaduje zvýšenou pozornost dospělých. V kolektivu dětí se nijak zvláště neprojevuje. Děťmi je bez problémů přijímán. U pracovních listů nebo u jakékoliv jiné činnosti se vyznačuje nižším intelektem, kde potřebuje soustředění, delší vysvětlení, které je třeba i několikrát zopakovat. Jan se stýká se svou matkou od čtyř let jen nepravidelně. Matka s ním nežije a o chlapce nejeví zájem. Žije se svým otcem a se svou babičkou. Výchova spíše zůstává na babičce, která je ve výchově velice důsledná. Otec pracuje jako montér a kvůli práci je často na cestách. Má jednu starší nevlastní sestru. Během posledních návštěv na praxi si jeho otec našel přítelkyni. Na chlapce to mělo dopad takový, že začal kreslit vulgární obrázky. Na jeho kresbách se objevovaly akty, jako je soulož a ženská ňadra. Své obrázky slovně doprovázel pro kamarády. Při dotazu, co nakreslil, Jan kresbu začmáral, něco si vymyslel a zničil ji.

Klára 6;1 let

Dívka se vyznačuje velice plachou, uzavřenou a klidnou povahou. Projevují se zde náznaky podobné maniodepresivní poruše. To znamená, že má dívka prudké výkyvy nálad. Dříve kvůli této povaze navštěvovala psychologa. Klára je velice manuálně zručná, pečlivá, snaživá a aktivní. Jsou ale dny, kdy je přesný opak a Klára není schopna komunikovat a je uzavřená do sebe. Matka zastává vysokou funkci v oboru bankovníctví. Snaží se věci hodně řešit, dotahovat do konce a rozebírat do

detailů. Otec je prudší povahy. Má bratra, kterému jsou tři roky. Rodina je harmonická, bez zásadnějších problémů.

Vanda 6;1 let

Vanda pochází z úplné rodiny. Je pečlivá a bystrá. Dívka se chová ve skupině dominantně. Snaží se prosazovat svůj názor na úkor ostatních. Je znát rivalita, která se objevuje vůči sestřím. Sestry jsou dvojčata ve věku čtyř let. Její otec pracuje v muzeu. Matka je zaměstnána jako speciální pedagog. V rodině je dominantní otec a vše v rodině řídí.

Tereza 6;4 roku

Tereza žije v úplné rodině. Má o čtyři roky starší sestru. Její otec pracuje jako automechanik. Matka je zdravotní sestra. V kolektivu je oblíbená a aktivní. Samostatná činnost, kde se musí spolehnout jen na sebe, jí dělá problémy. V těchto chvílích váhá, je nejistá a neví, jak s prací začít. Je velmi závislá na svých dvou kamarádkách ve třídě. Pokud obě chybí, není schopná si sama najít aktivitu, a nedokáže se zapojit do hry s ostatními.

Jiří 6;8 let

Od narození vyrůstal v nesezdané rodině. Do jeho čtyř let žili rodiče spolu. Po té se rozešli. Rodiče se před chlapcem nedokáží citově ovládat, proto je Jiří svědkem hádek a výčitek. Rodiče si své neshody několikrát přenesli i na školní akce. Chlapec nemá stálé zázemí. Žije u matky a je ve střídavé péči. Jeho matka i otec jsou pracovně vytíženi, proto je vždy nejisté u koho chlapec bude. Někdy roli rodičů převz mou

prarodiče, někdy rodinní přátelé. Mateřská škola s matkou spolupracuje se značnými obtížemi.

Lukáš 6;2 let

Lukáš vyrůstá v úplné rodině. V mladším věku měl problémy s hyperaktivitou, která postupně odeznívá. Momentálně je chlapec vyrovnaný a lehce živější. Jeho matka působí nevyrovnaným dojmem. Snaží se Lukáše příliš opečovávat a drží ho v jakési ochranné bublině před vnějšími špatnými vlivy. Má staršího bratra, kterému je sedmnáct let.

Děti byly rozděleny v kapitolách 2.4.2 a 2.4.3 na základě rodinného prostředí ve kterém žijí.

2.4.2 STRUČNÝ POPIS ZNEVÝHODNĚNÉ SKUPINY

Do znevýhodněné skupiny dětí řadíme ty, kteří nemají úplnou rodinu. Rodiny, které mají kvůli rozpadu rodiny, vliv na děti. S určitostí sem mohu zařadit **Jana** (6;5) a **Jiřího** (6;8). Oba chlapci vyrůstají v neúplné rodině viz kapitola 2.4.1.

Neúplná rodina představuje rodinné společenství jednoho rodiče (v praxi jde nejčastěji o matky) s dítětem či dětmi. Neúplné rodiny mívají hlavní problém s omezením, či zúžením plnění základních rodinných funkcí, tím pádem roste i riziko odchylného vývoje dětí. Rozvod rodičů postihuje dítě také v omezení, či dokonce zabránění v kontaktu s druhým rodičem. Důvodem může být nezáměr (především ze strany otce) nebo kladení překážek (především ze strany matky). Rodič, s nímž dítě žije, je přesvědčen, že vliv druhého rodiče může

narušit jeho výchovné působení. Důvodem bývá zaujatost vůči bývalému partnerovi a strach, že ten může úmyslně podryvat autoritu domova. Ke zvýšení zátěže přispívá, pokud se matky před dětmi vyjadřují o otcích a naopak otcové o matkách negativně a hanlivě. Je alarmující, že v případě chlapců může tento faktor uškodit chlapci v jeho identifikaci se sexuální rolí a v jeho sebeúctě někdy i více, než by mu uškodil nedostatek kontaktu s otcem. [7]¹⁶

2.4.3 STRUČNÝ POPIS KONTROLNÍ SKUPINY

Do této skupiny jsme zařadili děti, které mají rodinu úplnou a původní rodiče. Úplná rodina se značí tím, že fungují oba rodiče. Rodina je harmonická a psychicky vyrovnaná.

S jistotou se můžeme zařadit **Kláru** (6;1), **Vandu** (6;1), **Terezu**(6;4) a **Lukáše**(6;2), kteří pocházejí z úplné rodiny.

Průběh práce

První částí úkolu pro děti bylo nakreslit postavu. Děti pracovaly bez zásadnějších zásahů z okolí. Na stole byly připraveny pastelky a bílé papíry formátu A4. U stolu mohly to samé kreslit i děti, které do práce nebyly zařazeny. Formulace zadání: „Nakresli na papír postavu.“ Viz kapitola 2.5

Druhý úkol spočíval v tom, že děti kreslily rodinu. Měly stejné podmínky jako v předešlém zadání. Přesné zadání znělo: „Nakresli, kdo patří do tvé rodiny.“ Viz kapitola 2.6

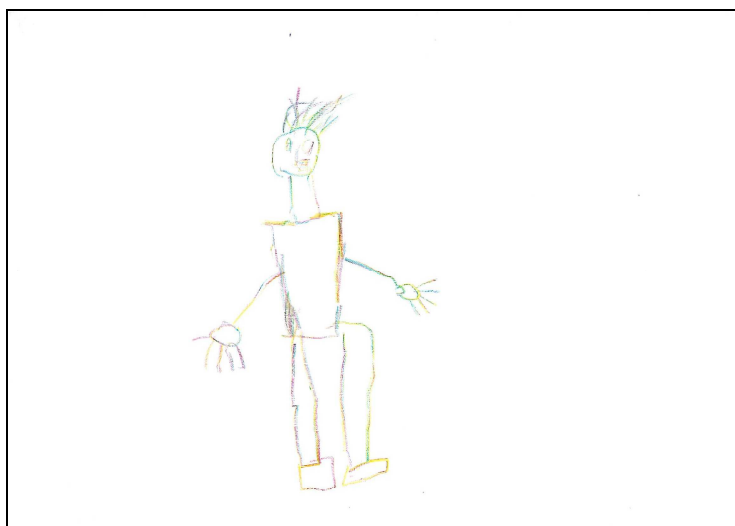
¹⁶ Nota J.: Diplomová práce, Symbolika v kresbě začarované rodiny u žáků 1. stupně ZŠ , str. č. 15

2.5 KRESBA POSTAVY

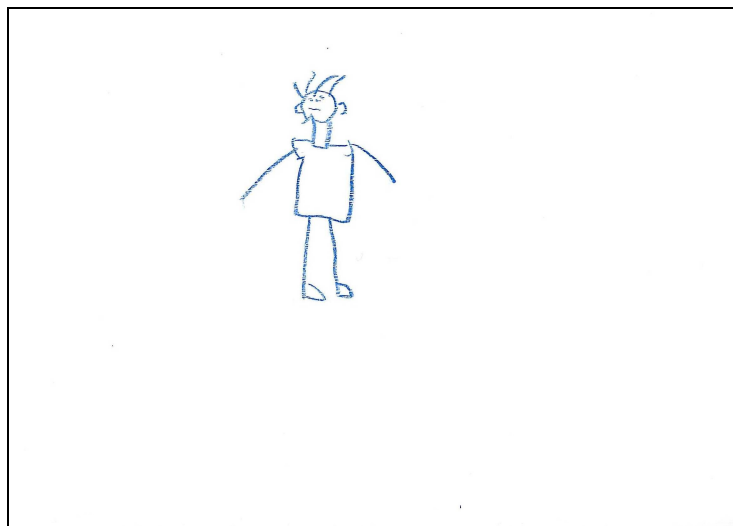
V předškolním věku by mělo být dítě schopno nakreslit postavu se všemi náležitostmi. Nechybějí základní části jako jsou končetiny a krk. V tomto věkovém období se rozvíjí i „mysl pro krásný detail“. V praxi to znamená, že dítě na kresbách znázorňuje detaily, jako jsou knoflíky, čepice, různé ozdoby a třeba i složitější složení šatů.

Jan (obrázek č.1 a č.2)

U Jana jsem si při první kresbě postavy nebyla jistá, zdali se chlapec dostatečně soustředil. (obrázek č.1) Zdála se mi velice málo propracovaná. Proto jsem vyčkala zhruba měsíc a nechala jsem ho postavu nakreslit znovu (obrázek č.2). Kresba se ale nijak nelišila až na výběr pastelky, kdy v první kresbě použil Jan „duhovou“ pastelku, jak ji sám nazval, a v druhé použil výhradně černou.

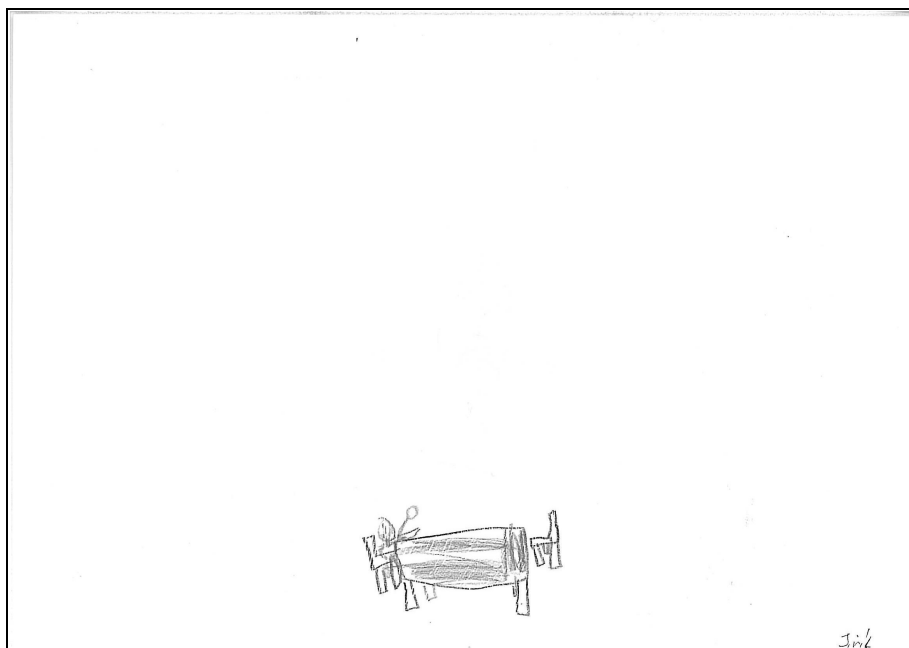
(obrázek č.1, postava)

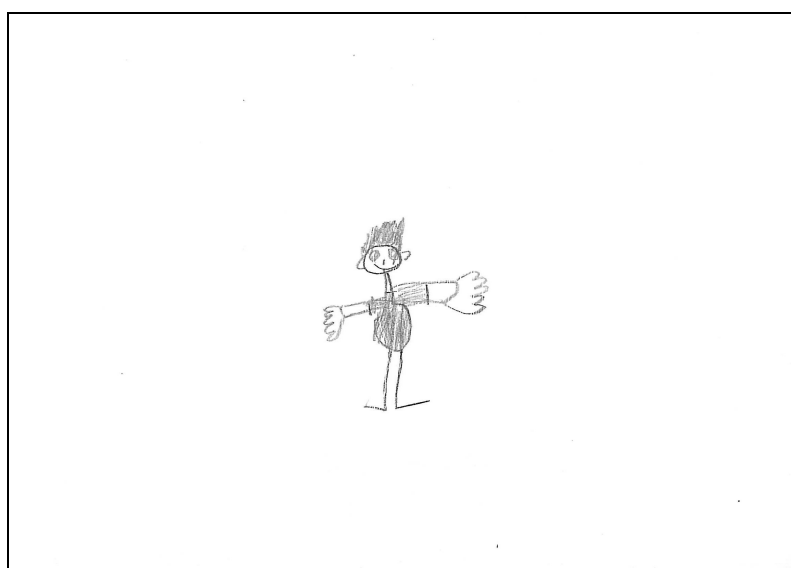
(obrázek č.2, postava)

Jiří (obrázek č.6 a č.7)

Při zadání Jiří začal kreslit stůl. „Namaluji malý stůl, protože je jen pro jednoho.“ Ke stolu dále nakreslil židli a na ni posadil osobu, která drží lžici a jí z talíře, který leží na stole. Vše je ve velice malých rozměrech (obrázek č.6). Po dokončení kresby jsem opět Jiřího vyzvala, aby nakreslil postavu. Tentokrát ale kdyby dokázal nakreslit jen ji. Bez stolu či židle. Začal kreslit větší postavu než na předešlém obrázku (obrázek č.7). Dal si záležet na počtu prstů na ruce. Zprvu kreslil tělo nahé a čárkami pak oddělil jednotlivé části trička a kalhot. Následně tričko vybarvil. Nakreslil svého bratrance a naschvál mu vyobrazil pouze čtyři prsty.

(obrázek č.6, postava)

(obrázek č.7, postava)

Klára (obrázek č.3)

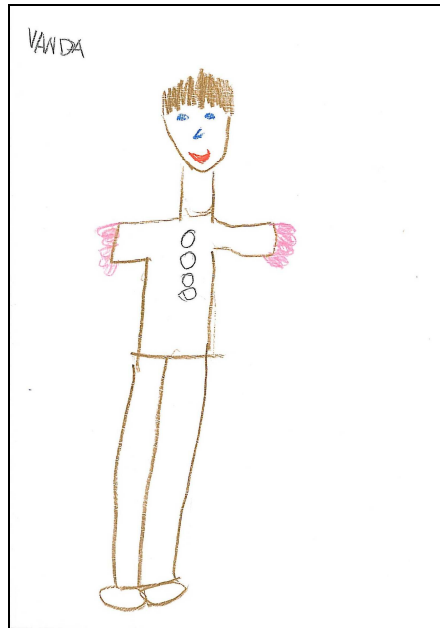
Dívka mlčky nakreslila ženu ve zdobných šatech. Žena v šatech princezny a s brýlemi představuje její matku. Ta má též brýle a vyskytuje se na většině Klárčiných kreseb. Nakonec dokreslí ještě psa.

(obrázek č.3)

Vanda (obrázek č.4, postava)

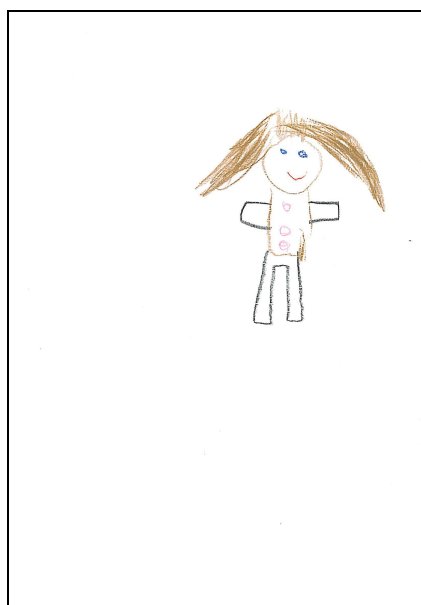
Kresbu postavy pojala Vanda neobvykle. Už od začátku kreslila podle svého kamaráda, který seděl naproti u stolu. Vystihla tričko i s knoflíky, přesně takové, jako měl chlapec na sobě. Barevné pastelky, které byly v košíčku, si Vanda vyndala a rozložila nad horní okraj papíru. Vytvořila si tím vlastní barevnou paletu. Při kresbě se vyskytuje egocentrická řeč, která úzce souvisí s kresbou. Ostatním dětem Vanda obrázky kritizuje a napomíná je, co na obrázku být nemá a naopak, co jim tam chybí. Často jsem ji musela napomínat.

(obrázek č.4, postava)

Tereza (obrázek č.5)

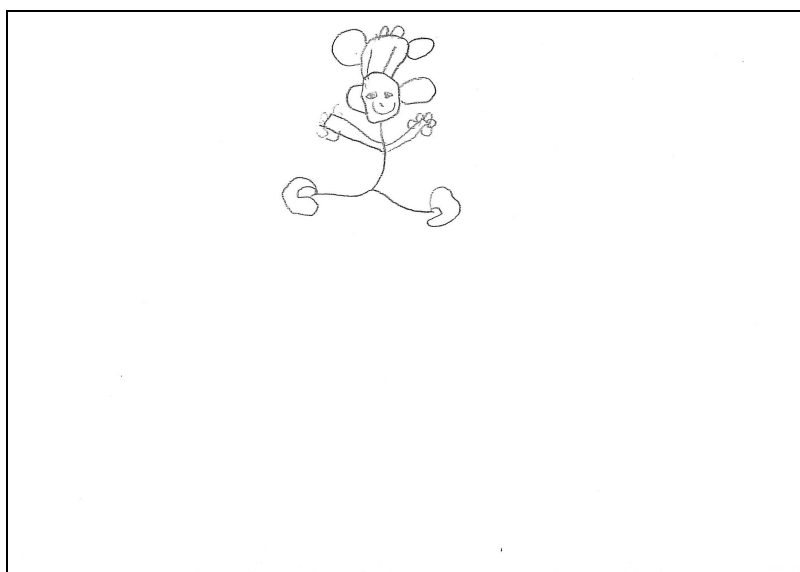
Tereza si připravila papír na výšku. Kreslila autoportrét. Při kreslení byla v klidu a nijak se slovně neprojevovala. Postavě chybí nos a prsty na rukou. Na papíře není využit všechen prostor.

(obrázek č.5, postava)

Lukáš (obrázek č.8)

Lukášova postava je zdařilejší, než postavy z obrázku rodiny. Jsou zde znázorněny boty, prsty a jakýsi klobouk. Kreslení nijak slovně nedoprovázel. Lukáš je velice pohybově nadaný. To cítím i z nakreslené postavy, která na mne působí jako „gumový panáček“. Postavu umístil do středu, na horní polovinu papíru.

(obrázek č.8, postava)

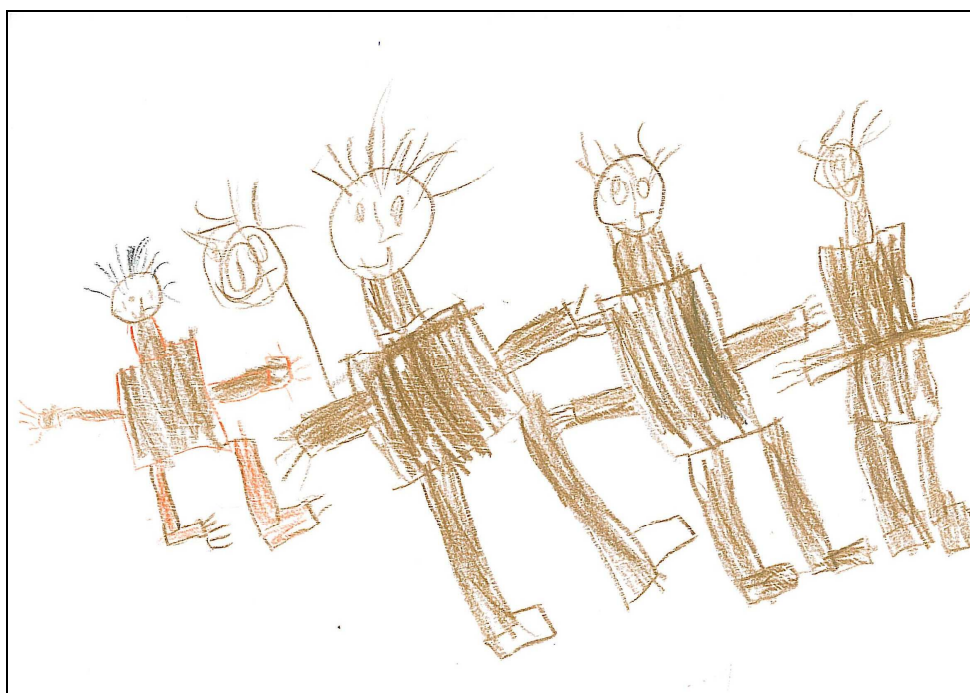
2.6 KRESBA RODINY

Dětská kresba, na které je znázorněna rodina, je velice přesný obraz toho, jak rodina funguje. Vyčteme z ní vztahy mezi jednotlivými členy, i které osoby do rodiny patří. Nemusí to být totiž vždy jen matka, otec a sourozenci. Kresba nám odhalí i city, které dítě chová k jednotlivým členům.

Jan (obrázek č.9)

Při kresbě byl velmi hovorný. Vše hned sám vysvětloval a popisoval. Neustále se ubezpečoval, zda se mu plně věnuji a pozoruji, co dělá. Zajímavý byl jeho komentář

ke kresbě: „Máma už do rodiny nepatří. Odjela na nádraží. Vezmu si hnědou, protože táta je hnědej. Černý vlasy. Ještě do mojí rodiny patří nevlastní brácha.“ O mámě začal vyprávět sám od sebe, ještě než začal kreslit. Prvně tedy nakreslil tátu. Dával si velice záležet na tom, aby byl na končetinách správný počet prstů. Začal kreslit babičku. Znázornil jí hlavu jako spirálu. „Mě se nepovedla. Můžu si vzít gumu a vygumovat? Nebo já začnu malovat znovu.“ Jako třetí postavu nakreslil svého strýce z otcovy strany. „Ten má pořád srandu. Mám doma rybičky. Krmím je dvakrát denně. Jsou s nima velký starosti! Ještě mám mámu! Ta ale stejně už nepatří do rodiny. Nebo já ji nakreslím.“ Nakreslil tedy mámu a nakonec všem postavám dokreslil vlasy.

(obrázek č.9, rodina)

Klára (obrázek č.10)

Zprvu, když jsem jí zadala úkol, se chvíli rozmýšlela. Vedla si při kresbě velice pečlivě. Stříдалa si barvy, jak na vybarvování, tak i na kontury. Začala nejdříve maminkou uprostřed papíru. Poté dokreslila tatínka. Následoval bráška. Toho nakreslila

jako by už byl velký, tak v jejích letech. Naposledy doslova vmáčkla sebe do dolního levého kraje. Po chvíli si vzpomněla, že mají ještě psa a dokreslila ho.

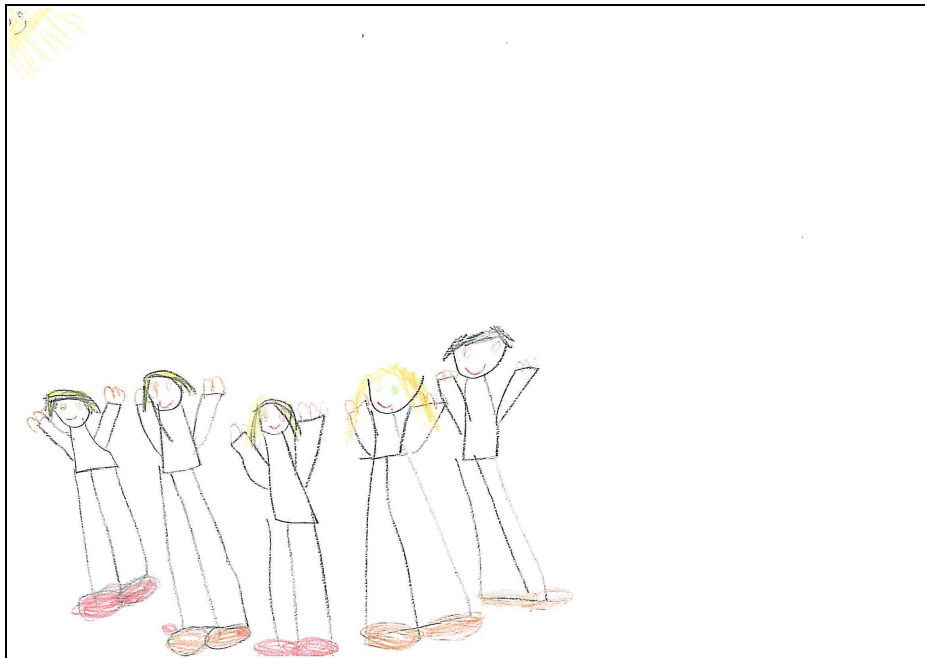

(obrázek č.10, rodina)

Vanda (obrázek č.11 a č. 12)

Tato dívka začala kreslit jednu ze svých sestřiček (obrázek č.11). Sebe vyobrazila hned vedle a svou druhou sestru následně. Tím pádem se ocitla mezi dvojčaty. „A už jenom rodiče. Mamka je menší než taťka. Dvojčátka mají stejné boty. Mamka má hnědé boty a taťka taky.“ Sobě Vanda nakreslila též hnědé boty s červenými bambulemi. Při kresbě stále opakovala, že její sestry jsou malinké. Na všech kresbách zobrazuje sluníčka a jinak tomu nebylo ani na tomto výkresu. Za několik měsíců, když jsem s ostatními dětmi kreslila opět rodinu, Vanda sama chtěla kreslit znovu. Druhý výkres byl o poznání barevnější (obrázek č.12). Pořadí postav bylo úplně stejné a objevily se na kresbě i kočky a pes. Na první pohled se kresby barevně velice liší. Umístění rukou je již výše. Hlavu kreslila tak, že udělala nejdříve ovál (u první kresby

nakreslila jen půl oválu), Tělo s hlavou již spojuje krk. Na obličeji přibyl nos. Otec je z rodiny opět nejvyšší. Tentokrát místo obvyklého sluníčka napsala své jméno.

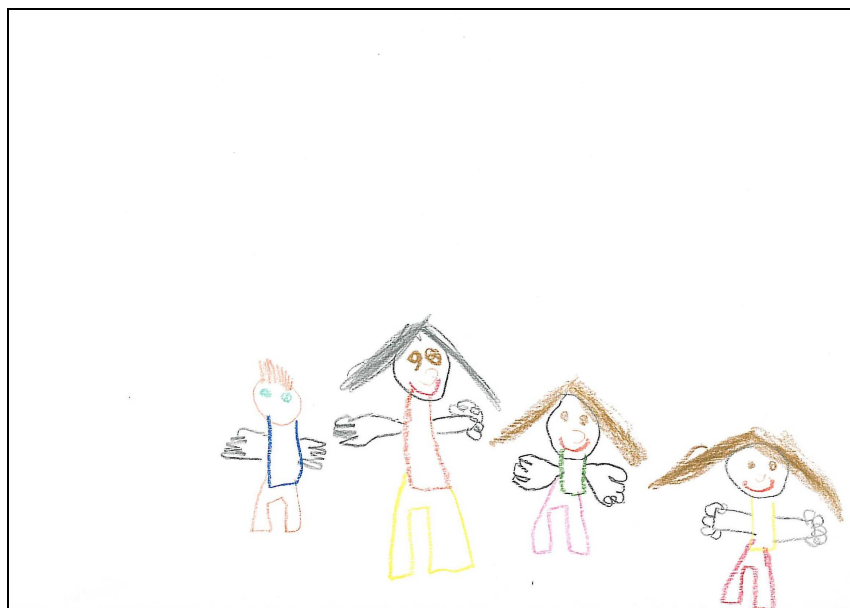
(obrázek č.11, rodina)

(obrázek č.12, rodina)

Tereza (obrázek č.13)

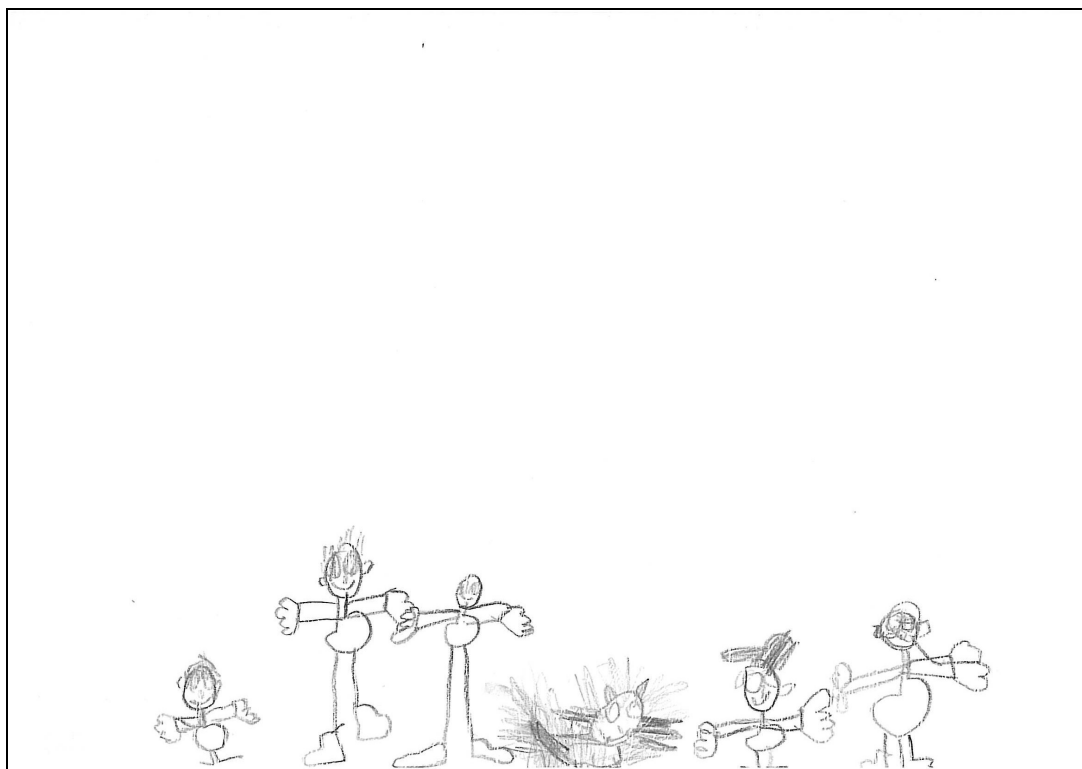
Tereza přišla později, a než se dala do kreslení, pozorovala výkresy ostatních dětí. Nevěděla, jak začít. Při kreslení byla úplně ticho. Začala kreslit sebe v pravém dolním okraji. Následovalo vyobrazení sestry, matky a nakonec otce. Otec je ze všech postav nejmenší. V obličejí mu chybí ústa a nos a ruce má poněkud zdeformované.

(obrázek č.13, rodina)

Jiří (obrázek č.14)

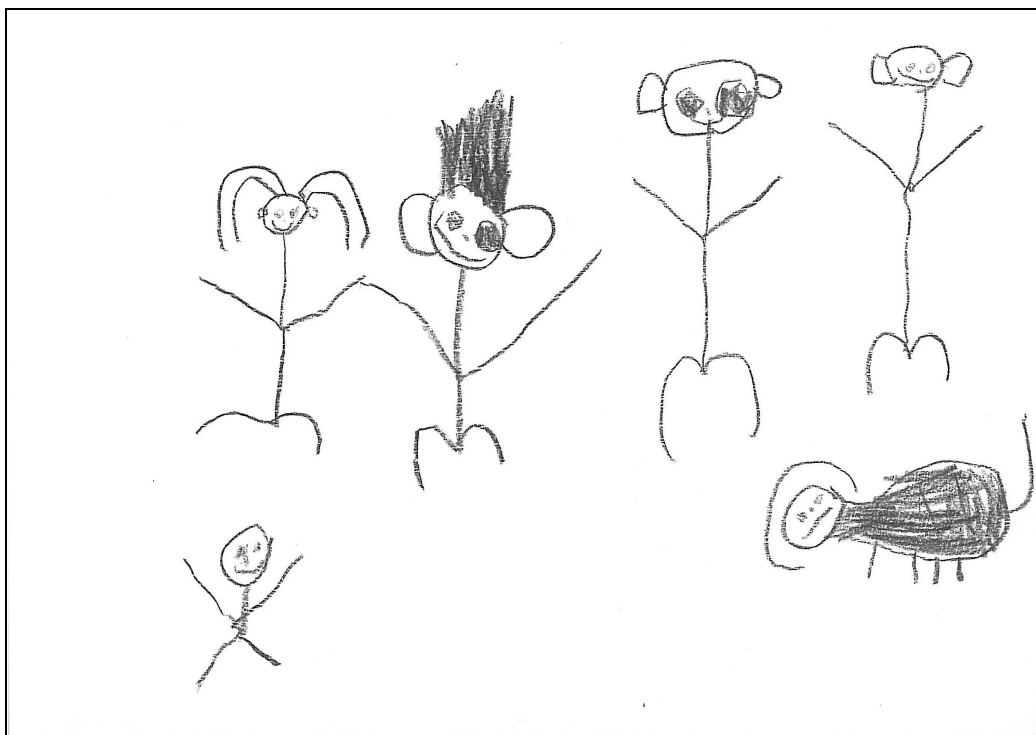
Nejdříve nakreslil sebe v levé části čtvrtky. „Nakreslím si ofinu, jak mám, jak mi leze do očí.“. Napravo od své postavy nakreslil tátu s mámou, jak se usmívají a drží za ruku. Zeptala jsem se: „To se drží mamka s tatškou za ruce?“ Jirka mi odpověděl: „Oni se pohádali, mám je ale pořád jako na fotce, kde jsou spolu. Já bydlím totiž u obou.“ Zmínil se, že má sestřičku, ale že tu neznám, protože nechodí do školky. Žádného sourozence ale nemá. Jako další nakreslil kočku, která je „hrozně chlupatá“, a proto mají vše od chlupů. Nakonec dokreslil ještě dva bratrance.

(obrázek č.14, rodina)

Lukáš (obrázek č.15)

První osoba na kresbě byla máma a táta, jak se drží za ruce. Následně nakreslil bratra. „Až bude mít další narozeniny, může si chodit už kupovat cigarety.“ Vedle bratra nakreslil babičku. „Musím nakreslit kocoura. Ten je celý černý.“ A po kocourovi nakreslil sebe jako nejmenší postavu v dolní části kresby. Na kresbě sebe samotného si dal nejméně záležet.

(obrázek č.15, rodina)

2.7 VÝSLEDKY

Výsledky práce nejsou plošné a striktně dané. Mohou se vyskytnout lidé (děti), kteří nejsou zdatní kreslíři, či mají jiný problém. I v této skupině se vyskytuje kresebně slabší jedinec jako můžeme vidět na obrázcích č.8 a č.15 u Lukáše. Kde kresba může poukazovat na jiné skryté problémy. Bylo by předmětem dalšího zkoumání a novým námětem, jaké jsou příčiny.

Kontrolní skupina

Kladně zodpovězené otázky:

- 1) Dítě umí zobrazit postavu se všemi hlavními částmi.
- 2) U dětí je patrný rozdíl v kresbě oproti znevýhodněné skupině.
- 4) Děti znají základní vzorec rodiny.

Znevýhodněná skupina

Kladně zodpovězené otázky:

- 1) Dítě umí zobrazit postavu se všemi hlavními částmi.
- 2) U dětí je patrný rozdíl v kresbě oproti znevýhodněné skupině.
- 3) Obrázky byly obsahově i barevně chudší oproti kontrolní skupině.
- 4) Děti znají základní vzorec rodiny.

Negativně zodpovězené otázky:

- 5) Děti ze znevýhodněné skupiny nevynechaly žádného z rodičů.
- 6) Děti nepřiradily rodiči, který s nimi nežije, podružné místo.

Velice významným faktorem, který ovlivňuje chování a citění dětí, je třídní klima a přístup učitelek. Ty jim nabízejí pestrou škálu činností, kdy si dítě může zvolit,

zda se chce zúčastnit či nikoliv. Na kresbách dětí ze znevýhodněné skupiny jsem zaznamenala horší úroveň výtvarného projevu. Obrazy jsou méně pestré a detailově chudé. Na všech kresbách ale hlavní části těla nechybí. Vycházím z předpokladu, že dítě není schopno se po všech stránkách správně vyvíjet, pokud je péče zanedbaná a dítě se necítí šťastné. To se mi potvrdilo u obou vybraných chlapců. Základní vzorec rodiny znají všechny pozorované děti. Jsou schopny se na toto téma i bavit. Má hypotéza, že děti jen s jedním rodičem vynechají v kresbě druhého rodiče nebo mu přiřadí méně významné místo, se nepotvrdila. Jen u Jana se takový náznak objevil, kdy Jan svou matku již částečně ze své rodiny podvědomě vyčlenil.

IV. ZÁVĚR

V předložené bakalářské práci jsem se zabývala porovnáváním kreseb dětí z úplné a neúplné rodiny, to jest z běžné, harmonické rodiny a ze znevýhodněné neúplné rodiny. Díky delšímu pobytu ve tříděna praxi, nastudování portfolií a vstřícnému přístupu učitelek jsem měla možnost lépe poznat každé dítě z této třídy. Pronikla jsem do světa dětské kresby a zjistila, kolik nám je dítě schopné prostřednictvím kresby říci. Tato práce pro mne byla velice přínosná a zajímavá, a také mě obohatila po mé praktické stránce.

Z hodnocení výsledků práce je patrné, že zadané hypotézy byly ověřeny a adekvátním způsobem zhodnoceny. Lze s určitou jistotou říci, že tyto dvě vybrané skupiny se ve výtvarných projevech liší. A domníváme se, že zadaný cíl této práce byl tímto splněn.

Současně z práce vyplývá, jak je v lidském životě důležitá vlastní rodina. Trauma a psychické otřesy, které prožije dítě v mladším, předškolním a mladším školním věku, ho provázejí celým zbytkem života. Můžeme konstatovat, že u všech pozorovaných dětí jsem vysledovala, že kresba je pro ně potěšením, uvolněním a vyjádřením jejich vnitřních pocitů a myšlenek.

V. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] Davido R.: Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha, Portál 2001
- [2] Hazuková H., Šamšula P.: Didaktika výtvarné výchovy I. Praha, UK 2005
- [3] Chatelet A., Groslier B. P. a kolektiv: Světové dějiny umění. Ottovo nakladatelství 2004.
- [4] Komenský J. A.: Informatorium školy mateřské. Praha 1858, Vetterlovská tiskárna
- [5] Langmeier J., Krejčířová D.: Vývojová psychologie. Praha, Grada 2006.
- [6] Matějček, Z.: O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha, Portál 1994.
- [7] Nota J.: Symbolika v kresbě začarované rodiny u žáků 1. stupně ZŠ, Diplomová práce, PF JČU, České Budějovice 2008
- [8] Piaget, J., Inherdelová, : Psychologie dítěte
- [9] Ryplová, R.: Přednášky na JUPF, Biologie dítěte, 2010
- [10] Sobotková, I.: Psychologie rodiny. Portál, Praha 2001
- [11] Svoboda, M. (ed.), Krejčířová, D., Vágnerová, M.: Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Portál, Praha 2001
- [12] Těthalová M.: Rozhovor s psycholožkou Alenou Vávrovou, Časopis Informatorium 3-8 č. 2/2011. <http://www.portal.cz/casopisy/info/ukazky/-hra-je-zrcadlem-vyvoje-ditete/43735/>,
- [13] Uždil, J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta. Praha, SPN 2002
- [14] Uždil, J.: Výtvarná výchova v předškolním věku. Praha, SPN 1980
- [15] Vágnerová, M.: Vývojová psychologie. Praha, Portál 2000.
- [16] <http://barvy.xf.cz/teorie/zaklad-barev>
- [17] <http://www.emocio.cz/prectete-si/clanek/vnimani-barev/>

[18] http://www.umeni.estranky.cz/clanky/teorie_.html

[19] <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1003/kognitivni-vyvoj-deti-a-mladeze>

[20] <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>